

Alkon monopolin murtumisesta

MATTI VIRTANEN

Tuoreessa YP:n kakkosnumerossa (2/2017) on artikkeli nimeltä ”Alkon toimija-asetat Alkoholipolitiikka- ja Yhteiskuntapolitiikka-lehtien pääkirjoituksissa 1970–2012”. Koska minun pääkirjoitukseni periodin loppupuolelta ovat keskeinen osa aineistoa, on pakko kommentoida.

Artikkelin kolmivaiheinen metodi on sinänsä toimiva ja myös sen tuottama pääkirjoitusten käyttämä kolmijakoinen argumentaatio, jonka painopisteet muuttuvat ajan myötä: vastuullinen, velvoitettu ja sopeutunut Alko.

Kritiikkini kohdistuu 1990-luvun kuvaukseen. Ensin kirjoittajat toteavat aivan oikein, että kun Suomi liittyi EU:hun vuonna 1995, Alkon oli sopeuduttava EU:n sisäiseen vapaaseen kauppaan. EU:n silmissä haittoja ehkäisemään pyrkivä vähittäismyyntimonopoli oli sinänsä hyväksyttävissä, jos se kohtelisi kaikista EU-maista, myös kotimaasta, tulevia tuotteita samalla tavalla ja hinnoittelisi ne samoin läpinäkyvin periaattein. Kun vanhalla Alkolla oli monopoli kaikkien alkoholijuomiin liittyvään, muut monopolit kuin pitkäriäinen pitäisi purkaa, jotta ei synny epäilystä oman tuotannon suojelemisesta.

Sitten artikkelissa on selvä virhe, kun siinä todetaan, että vuonna 1995 voimaan tul-

leen uuden alkoholilain mukaan ”Alkolle jäi ainoastaan vähittäismyyntimonopoli”. Tällöistä virhettä ei olisi voinut tapahtua, jos tekijät olisivat lukeneet Leena Warsellin väitöskirjan ”Perikato vai uuden alku? Alkon purku 1990-luvulla” (Stakes 2005). Nyt se puuttuu lähdeluettelosta.

Alkon johto oli kyllä vuonna 1994 sopeutuvinaan EU:n vaatimuksiin eriyttämällä vanhan monopolin eri osat – mutta muuttamalla ne vain tytäryhtiöiksi yhteisen emoyhtiön alla, ja tästä konserni-linjasta Alkon uusi johto Ilkka Suomisen johdolla piti härkämäisesti kiinni. Vasta vuonna 1997 STM:n ylijohtajan Jarkko Eskolan taitavan junailun ansiosta maan hallitus päätti irrottaa vähittäismyyntimonopolin hölmistyneen Suomen konsernista. Tätä taistelua Alkon ytimestä Warsellin väitöskirja värikkäästi kuvaa.

Edelleen artikkelin tekijät kirjoittavat: ”Virtanen esittää Alkon monopoliaseman murtumisen luonnonlain omaisena, väijä-mättömänä seurauksena Suomen liittymisestä Euroopan unioniin.” Herrajumala! Jos EU:lla on selkeät pelisäännöt ja Suomi haluaa mukaan liittyä, pelisääntöihin pitää tietysti sopeutua. Mistä tähän tulee ”luonnonlaki”?

Ja lopuksi kirjoittajien väite: ”Vaikka Alkon asema on tosiasiallisesti murtunut, Virtanen

esittää alkoholipolitiikan aseman vahvistuneen.” Kun Alko vuonna 1932 perustettiin, sen monopoliksi alistettiin kaikki, mikä alkoholijuomiin liittyi. Mutta mikä Alkon kaikista monopoleista oli alkoholipolitiikan kannalta koko ajan se tärkein? Vähittäismyyntimonopoli, ja siksi siitä 1990-luvulla niin tiukasti taisteltiin. Alkoholijuomien valmistus on nappikauppaa vähittäismyyntiin verrattuna (jossa mukana ovat korkeat alkoholiverot): vähittäismyyntimonopolin tulot olivat 80 prosenttia vanhan konsernin tuloista.

Kun vuonna 1998 tuo tärkein monopoli oli Suomen konsernista irrotettu, toistin myöhemmissä YP:n pääkirjoituksissa kolme kertaa tätä Ismo Tuomisen oivallista analyysia siitä, mikä tämän monopolin merkitys edelleen on. Se minimoi nimenomaan väkevien juomien alkoholikaupasta yksityisen voiton-tavoittelun ja poistaa aggressiivisen markkinoinnin. Tehtävästään monopoli suoriutuu Tuomisen mielestä kunnialla, jos se kykenee ”leikkaamaan alkoholijuomien kulutuksesta pois sen osan, joka liiketaloustieteen mukaan voitaisiin optimaalisella markkinaohjautuvuudella ja kulluttajiin kohdistuvalla myynninedistämällä saada aikaan”.

Kunniaksi YP:n artikkelin tekijöille on kuitenkin todettava,

että artikkelin viimeisessä pitkässä virkkeessä he tulevat todenneeksi linjan, josta olen itse kovasti ylpeä:

”Vaikka pääkirjoitukset ovat ilmestyneet lehdessä, jonka jul-

kaisija on muuttunut Alkosta Stakesin kautta Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitokseksi, se ei näytä vaikuttaneen Yhteiskuntapolitiikka-lehden päätoimittajana vuosina 1998–2012 toimineen

Matti Virtasen esittämiin näkemyksiin suomalaisesta alkoholipolitiikasta, jota määrittää Alkon monopoliaseman säilyttäminen.”

Kokeilukulttuuri on suomalainen hallinnollinen innovaatio

ANNUKKA BERG & KAISA LÄHTENMÄKI-SMITH & IRA ALANKO

Kiitos Olli-Pekka Heinoselle (YP1/2017) ja Matti Rimpelälle (YP 2/2017) kokeilukulttuuriin liittyvistä keskustelunavauksista. Rimpelä toteaa aivan oikein, että kokeilemalla kehittämistä on tehty ennenkin esimerkiksi toimintatutkimuksen saralla. Jaamme Rimpelän ajatuksen siitä, ettei suurien poliittisten linjavallintojen tekoa ole syytä piilottaa puuhastelun savuverhon taakse. Olemme hänen kanssaan yhtä mieltä myös tarpeesta koota ja luoda analyyttistä kirjallisuutta kokeilukulttuurista, joka toistaiseksi lepää melko suppeiden selvitysten varassa.

Tällä hetkellä syynä laajemman analyysin puutteeseen on ennen kaikkea se, että kokeilukulttuuri on poliittisessa sanastossa ja myös monille tutkijoille uusi termi. Yliopistoissamme ei ole kokeilevan kehittämisen oppituita. Sen sijaan on psykologian, taloustieteen ja yhteiskuntapolitiikan oppituita, joissa kokeilujen käyttäminen tiedontuotannossa on vakiintunut osa menetelmävalikoimaa. Kokeilukulttuurin vahvistaminen sisältää kuitenkin ajatuksen siitä, että eri tieteenaloilla tehtävät kokeilut voisivat olla vahvemmin osa myös päätöksentekoa. Lisäksi se tuo aloittelevien kasvu-

yriyten start-up-kulttuurista kumpuavan nopeiden kokeilujen idean osaksi yhteiskunnan kehittämistä.

Kokeilukulttuurin toiminnalliseksi ytimeksi voidaan määrittellä uusien asioiden vieminen mahdollisimman nopeasti niiden aitoon toimintaympäristöön. Kokeiluilla tarkoitamme ”tapaa saada tietoa toimenpiteiden tai muutosten hyödyllisyydestä ja vaikutuksista ennen niiden laajempaa käyttöönottoa” (*Design for Government*, Demos Helsinki & Avanto Helsinki, 2015). Olennaista on tekemällä oppiminen ja toiminnan korjaaminen kokemusten perusteella.

Kokeiluihin sisältyykin elimellisenä osana mahdollisuus epäonnistumiseen. Tämän takia tarvitaan erityistä kehittämisen kulttuuria, kokeilukulttuuria, joka professori Jari Stenvalin vielä julkaisemattoman tutkimuksen mukaan perustuu luottamukselle, vuorovaikutukselle, epäonnistumisten sietämiselle ja oppimisen korostamiselle. Kyse on nykyistä kehittämiskulttuurin valtavirtaa ennakkoluulottomammasta ja notkeammasta toimintatavasta.

Kokeilukulttuuri on noussut hallitusohjelmaan aikana, jolloin suomalainen yhteiskunta kohtaa

monia mittavia ja monimutkaisia haasteita. Sen nousu on ollut mahdollista, koska perinteisen suunnittelukulttuurin haasteet on tunnistettu ja jaettu niin laajasti. Kyse on nähdäksemme eräänlaisesta poliittisesta tai hallinnollisesta innovaatiosta.

Työtä kokeilukulttuurin edistämiseksi on nyt tehty reilun puolentoista vuoden ajan, ja kokemuksemme mukaan avaukselle on ollut tarvetta. Työn keskeiseksi sisällöksi on muodostunut kokeilutiedon ja käsitteistön selkeyttäminen, olemassa olevan osaamisen ottaminen parempaan käyttöön sekä kokeilujen edistäminen yhteiskunnan eri tasoilla paikallisyhteisöistä työpaikkoihin, kuntiin ja aina hallituksen strategisten kokeilujen tasolle saakka. Viimeisimpänä hedelmänä julkaistiin juuri kokeilujen yhteiskeittämiseen, rahoittamiseen ja oppien tallentamiseen tarkoitettu Kokeilunpaikka.fi.

Kokeilukulttuuri pyrkii olemaan vastaus raskaalle ja panosuuntautuneelle suunnittelukulttuurillemme, jossa tutkijoiden päätehtäväksi on muodostunut hakea ja käyttää rahoitusta ja julkaista rajatulle tieteelliselle yleisölle. Yhteiskunnallisen vuoropuhelun käynnistäminen